

KWESTIE VAN LEZEN

Deel 16

Lezen en burgerschap

Achtergronden en praktische tips voor docenten po en vo

lezen

STICHTING LEZEN

Wat is burgerschap?

Burgerschap en onderwijs

Sinds 2006 zijn scholen verplicht aandacht te besteden aan burgerschapsvorming. Iedereen moet naar school, dus grote kans dat de diversiteit in onze samenleving ook op school terug te vinden is. De school, een samenleving in het klein, is een goede oefenplaats voor burgerschap, een plek om anderen te ontmoeten, te leren samenwerken en samen tot besluiten te komen. Ook kunnen scholen leerlingen een plek bieden om samen na te denken over gevoelige thema's als arm en rijk of duurzaam leven. Zo ervaren ze dat hun ideeën en opvattingen ertoe doen. Bij burgerschap is er, binnen de afgesproken kaders, ruimte voor scholen en leraren om zelf doelen te bepalen en onderwijs vorm te geven. In deze brochure kiezen we ervoor burgerschapsonderwijs te benaderen als het kritisch leren participeren in een democratische samenleving die gekenmerkt wordt door diversiteit en gemeenschappelijkheid.

Vaardigheden, attitude en kennis

Om goed te kunnen participeren in onze complexe samenleving hebben leerlingen allereerst vaardigheden nodig. Ze moeten immers een formulier kunnen invullen of een treinkaart activeren. Ten tweede is het belangrijk dat ze willen en kunnen nadenken over wat hen maakt tot wie ze zijn en willen worden. Hoe voelen zij zich verbonden met een land, een stad of een groep? Wat is de invloed van hun sekse, familie, vriendengroep, sportclub, religieuze gemeenschap of fanclub op hun denken en doen? En hoe verhouden ze zich tot anderen die van hen verschillen in huidskleur, seksuele geaardheid of religie? Op school leren leerlingen kritisch nadenken over de keuzes die ze maken en over de standpunten die ze innemen in maatschappelijke discussies over bijvoorbeeld discriminatie of vrijheid van meningsuiting. Een derde element van burgerschapsvorming is kennis. Om te kunnen samenleven is het handig dat leerlingen weten hoe de politiek of de economie is georganiseerd, welke rechten ze hebben en welke plichten. Bovendien is burgerschapskennis een belangrijke voorspeller voor politieke betrokkenheid (Eidhof, 2016).

Lezen en burgerschap

Lezen en burgerschap gaan hand in hand. Uit onderzoek weten we dat lezen invloed heeft op de school- en maatschappelijke carrière van mensen. Hoe meer er wordt gelezen, hoe positiever die carrière verloopt (Mol, 2010; Mol & Bus, 2011). Lezen is een belangrijke bouwsteen voor geletterdheid en taalontwikkeling. Goed leesonderwijs kan laaggeletterdheid voorkomen (Christoffels et al., 2017). Volgens Eidhof (2016) gaat een sterke taalontwikkeling samen met kennis, attitudevorming en vaardigheden voor burgerschap. We weten eveneens dat het lezen van fictie kan leiden tot het ontwikkelen van gevoelens van empathie (Mumper & Gerrig, 2016; De Mulder et al, 2017; Leesmonitor). In deze brochure beschrijven we de nauwe verbinding tussen burgerschap en lezen.

Geletterde burgers

Burgerschap kan niet zonder geletterdheid. Om als burger goed te kunnen functioneren, moet je kunnen lezen en schrijven. Dat betekent dat je minimaal referentieniveau 2F moet hebben bereikt (Meijerink et. al., 2009). Voor lezen betekent dit dat je in staat bent langere teksten te lezen, te begrijpen en er informatie aan te ontleen. We zien dat het aantal laaggeletterden in onze samenleving toeneemt. Risicogroepen zijn zwakke taalleerders, leerlingen met een niet-Nederlandstalige achtergrond, leerlingen uit sociale achterstandsgroepen en leerlingen met een lage schoolopleiding. Als je leerlingen als burger serieus wilt nemen, ben je er als school toe verplicht verantwoordelijkheid te nemen voor de ontwikkeling van hun geletterdheid. Geletterde burgers zijn burgers die kunnen en willen lezen. Voor het ontwikkelen van geletterdheid zijn goed leesonderwijs en tijd en aandacht voor voorlezen, zelf lezen en praten over boeken belangrijk. Het is een misverstand te denken dat vrij lezen na het basisonderwijs zou moeten stoppen. De leesvaardigheid van zwakkere lezers verdwijnt wanneer die niet wordt onderhouden (Willms en Murray, 2007). Zeker in de laagste niveaus van het voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs bestaat dat risico, omdat de nadruk er eerder

ligt op beroepshandelingen dan op geletterdheid. Vrij lezen en leesondersteuning voor zwakke leerlingen blijven juist ook daar belangrijk.

TIP:

Blijf aandacht besteden aan vrij lezen, ook op plekken waar leerlingen worden opgeleid voor een beroep.

Zes jaar geleden ben ik begonnen met lezen in een ander team. Ik had een collega die me vertelde dat lezen in de klas een toevoeging zou zijn en sindsdien heb ik het altijd gedaan. Ik geloof erin. Ik zie dat woordenschat en taalbegrip verbeteren. Hun leesvaardigheid en tekstbegrip ontwikkelen zich, zeker als je dat structureel vasthoudt. Ik ben begonnen met zelf voor te lezen. De meesten hebben nu een eigen boek. Als ze zelf een boek kunnen kiezen, merk je dat hun interesse toeneemt en dat ze met meer plezier gaan lezen. Ik ben er tevreden over en ik ben blij dat ik het doe. (Docent niveau 2 mbo.)

Kritisch denken over samenleven

Lezen als spiegel en lamp

Lezen wordt weleens gezien als een spiegel én als een lamp. Boeken zorgen voor emotionele verbinding en betrokkenheid. Door te lezen kunnen leerlingen zich identificeren met personages. Zo kunnen boeken leerlingen helpen na te denken over hun eigen identiteitsontwikkeling. 'Wat is mijn verhaal en het verhaal van mensen en groepen waarmee ik me verbonden voel?' Daarnaast denken ze over hoe hun identiteitsontwikkeling zich verhoudt tot die van anderen. Als je opgroeit in een gezin dat al generaties lang in een klein dorp woont, verschilt je referentiekader vanzelfsprekend van dat van iemand die in een grote stad opgroeit en van wie de ouders elders in de wereld geboren zijn. Het is belangrijk dat leerlingen zich ervan bewust zijn dat hun achtergrond hun blik op de samenleving mede bepaalt en dat voor hen zaken vanzelfsprekend kunnen zijn die dat voor anderen niet zijn. Boeken kunnen een rol spelen bij die bewustwording. Ook kunnen boeken leerlingen aan het denken

zetten over samenleven. Ze kunnen gaan over de situatie van ouderen of over gevoelige maatschappelijke thema's zoals pesten of discriminatie.

Praten en denken over boeken

Om boeken te kunnen verbinden met de identiteitsontwikkeling van leerlingen zelf en het samenleven met anderen is het nodig dat op school over die boeken gesproken wordt. Zo leren leerlingen dat je om te kunnen samenleven niet precies hetzelfde hoeft te voelen of te denken. Denkroutines waarin leerlingen worden gestimuleerd eerst zelfstandig te denken, vervolgens hun ideeën te delen in tweetallen en ze tot slot te bespreken in de hele groep (denken-delen-uitwisselen), kunnen een belangrijke basis zijn voor het voeren van gesprekken over teksten en boeken.

TIP:

Ga met leerlingen in gesprek over de vraag 'wie ben jij nu en in de toekomst en wie is je boekpersonage?' Gebruik de brochure *Praten over boeken* van Stichting Lezen.

Je kunt de volgende vragen stellen:

- Waarin lijkt de gezinssamenstelling, de woonsituatie, de schoolsituatie of de manier waarop religie beleefd wordt in je boek op de manier waarop jij zelf opgroeit? Waarin is die juist heel anders?
- Met wie zou je graag vrienden willen zijn in jouw boek en met wie niet?
- Wie zou je zelf graag willen zijn in je boek en wie juist niet?
- Zou jij dezelfde keuzes hebben gemaakt als de personages in het boek of juist niet?
- Hoe zou je je voelen wanneer je in de situatie van de personages in je boek zou zijn?
- Als je een personage in je boek zou zijn, zou je dan anders denken dan jouw personage? Of juist niet?

TIP:

Digitale toepassingen waarmee leerlingen hun denken zichtbaar maken, kunnen helpen bij het voeren van gesprekken. Door beelden te zoeken bij boeken of muziek, door blogs of vlogs te maken en die aan medeleerlingen te laten zien of horen, kunnen opvattingen bespreekbaar worden gemaakt.

Dieper leren ontstaat in wat je doet met wat je leest. De kern van al het taalonderwijs is volgens mij: geraakt worden door een tekst; daarover praten met anderen, en ondertussen 'zomaar' nadenken over jezelf, anderen en de wereld. Kortom: met een tekst aan de slag gaan op een manier die betekenisvol is voor jou op dat moment. Daarvoor zijn tijd en ruimte nodig om te lezen, maar ook ervaren docenten die zulke lees-, praat- en denkprocessen kunnen begeleiden en aanjagen. (Docent lerarenopleiding Nederlands, Windesheim, Floor van Renssen in *De verhalen in onze taal* zijn de troef van ons vak.)

Kennis over burgerschap

Kennisopbouw bij leesbegrip

Lezen kan ook leiden tot kennis over burgerschap. Uit boeken (fictie én non-fictie) kunnen leerlingen leren over politiek, economie, gezondheid, maatschappelijke ontwikkelingen en geschiedenis. Kennisopbouw is een belangrijke voorwaarde voor leesbegrip. Hoe uitgebreider je ervaringen, kennis en woordenschat, hoe gemakkelijker je teksten begrijpt. Kennisopbouw wordt ondersteund door langere tijd te lezen, te schrijven en met elkaar in gesprek te gaan over interessante (burgerschaps)thema's. Het gaat dan om thema's die voor leerlingen betekenisvol zijn en die verschillende perspectieven kennen, zoals macht, vrijheid, verzet of vriendschap. Door rond die thema's fictie en (actuele) non-fictie te lezen, bouwen leerlingen aan kennis en woordenschat. Dat helpt vooral leerlingen uit gezinnen waarin weinig wordt (voor)gelezen en gepraat. Het moet dan wel gaan om rijke, authentieke teksten, die niet kunstmatig verarmd zijn om ze 'eenvoudiger' te maken en die niet fragmentarisch zijn; dat wil zeggen dat ze losse blokjes tekst en veel illustraties bevatten. Op deze

manier kan lezen worden verbonden met wereldoriëntatie-thema's in het primair onderwijs. In het voortgezet onderwijs kunnen leerlingen boeken lezen die aansluiten bij vakken als aardrijkskunde, geschiedenis of maatschappelijke oriëntatie. In het beroepsonderwijs kunnen boeken en teksten worden gezocht die verbonden zijn met beroepsgerichte vakken als verpleegkunde of met burgerschap, waar in het mbo verplicht aandacht aan moet worden besteed.

Op het digibord in groep 7 staat met grote letters: Malala. Sommige leerlingen moeten erom lachen. Wat een raar woord. Maar van andere gaat er meteen een vinger de lucht in. Soraya wil graag vertellen wat ze over Malala weet. Lerares Lisa presenteert een stelling: 'Het is niet nodig dat meisjes naar school gaan.' Nadat de leerlingen daarover hebben gepraat, laat ze een filmpje zien waarin Malala de Verenigde Naties toespreekt en hoe er een aanslag op haar is gepleegd. Dan leest Lisa een tekst voor over Malala, terwijl de leerlingen meelesen. Vervolgens mogen ze zelf verder lezen. De bovenbouw van basisschool De Windwijzer werkt met het thema 'vrijheid'. Alle groepen lezen en praten over onderwerpen die daarmee samenhangen. In de ruimte tussen de groepen is van alles te vinden over het thema: boeken, posters en zelfgemaakte kunstwerken van het Vrijheidsbeeld. Het boek van Malala is er ook. (Basisschool Almere.)

TIP:

Zoek via www.jeugbibliotheek.nl boeken en teksten bij thema's die er voor burgerschap toe doen en help leerlingen bij het bouwen van taal over die thema's, zodat ze hun ideeën leren verwoorden.

Digitale geletterdheid

Met de digitalisering van de samenleving ontstaat ook de vraag of leerlingen wel voldoende digitaal geletterd zijn. Het is van belang dat ze weten hoe ze op internet informatie kunnen vinden, beoordelen en gebruiken. En dat ze mediawijs zijn. Dat betekent dat ze tekst en beeld in reclames, vlogs en op hun telefoon op waarde schatten en daar de juiste consequenties aan verbinden. En dat ze zich realiseren dat ze moeten nadenken over het maken en verspreiden van informatie, in welke vorm dan ook. Ook hier kunnen boeken en verhalen worden ingezet als aanzet voor discussievorming.

TIP:

Via www.jeugbibliotheek.nl kun je zoeken op onderwerpen als sexting, social media, vloggen, bloggen, ...

Tot besluit

In het onderwijs zijn rond burgerschap vakken en aanpakken ontwikkeld met verschillende aanduidingen: sociaal-emotionele ontwikkeling, wereldoriëntatie, levensbeschouwing, samenwerkend of coöperatief leren, maatschappijleer, maatschappelijke oriëntatie, burgerschapsvorming. Bij die vakken horen dikwijls methodes met meer of minder actuele teksten, invullessen en andere opdrachten. Maar leesvaardigheid in zichzelf behoort eveneens tot burgerschap en authentieke fictie én non-fictie biedt inspirerende burgerschapscontexten, zeker in verbinding met burgerschapsdoelen, interessante gesprekken en mooie, betekenisvolle opdrachten.

Meer informatie?

Literatuur

Christoffels et al., (2017). *Preventie door interventie: Literatuurstudie naar lees- en schrijffacterstanden bij kinderen en jongeren*. 's-Hertogenbosch. ECBO.

De Mulder et al., (2017). *Effects of exposure to literary narrative fiction. From book smart to street smart?* Scientific Study of Literature 7(1). 129-169.

Eidhof, B.B.F. (2016). *Influencing Youth Citizenship*. Universiteit van Amsterdam (dissertatie)

Fens, K. (1984). *Het beslissende boek* (rede)

Gibson, M. (2014). Burgerschapsvorming & taalontwikkeling. *Tijdschrift taal* 7 (11), 22-26
Jeugdbibliotheek.nl

Leesmonitor. *Over fictielezen en empathie*

Meijerink, H. P. et al., (2009). *Referentiekader Taal en Rekenen. De referentieniveaus*. Enschede. OCW/SLO.

Mol, S.E. (2010). *To read or not to read*. Leiden. Leiden University

Mol, S. E., & Bus, A. G. (2011). Lezen loont een leven lang: De rol van vrijetijdslezen in de taal- en leesontwikkeling van kinderen en jongeren. *Levende Talen Tijdschrift*, 12(3), 3-15.

Mumper, M. L., & Gerrig, R. J. (2017). *Leisure reading and social cognition: A meta-analysis*. Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, 11(1), 109-120.

Smits, A. & Braams, T. (2018). *Dyslectische kinderen leren lezen*. Assen. Boom.

Stichting Lezen (2015). *Over boeken gesproken. Achtergronden en praktische tips voor in het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs en het (voorbereidend) middelbaar beroepsonderwijs*. Amsterdam.

Van Renssen, F. (2018). *De verhalen in onze taal zijn de troef van ons vak. Neerlandistiek voor de klas*. 11 mei 2018.

Willms, J.D. & Murray, T.S. (2007). Ottawa. Culture, Tourism and the Centre for Education Statistics Division.

Colofon

Tekst: dr. Erna van Koeven, Hogeschool Windesheim

Foto's: Shutterstock

Vormgeving: Eindeloos, Den Haag

Drukwerk: Edauw en Johannissen

Uitgave van Stichting Lezen, 2019

Stichting Lezen
Nieuwe Prinsengracht 89
1018 VR Amsterdam
T 020 6230566
www.lezen.nl

Lezen

STICHTING LEZEN